ZENEPSZICHOLÓGIAI KÍSÉRLETEK.

Egy zenei gyermekpszichológia önmagától bővül a pedagógiának szinte belátháthatatlan pszichológiai területévé.
(Ernst Kurth: Musikpsychologie. 1930. 67. l.)

E folyóirat tavalyi évfolyamának 148—51. lapján előzetesen tájékoztattunk ezekről a kísérletekről, amelyeket az Erzsébet-nőiskolának zeneileg művelt növendékeivel és jelöltjeivel kapcsolatban végeztünk. Számuk az osztályok sorrendjében (I—VIII.) a következő volt: 70, 74, 83, 62, 48, 49, 39, 41, összesen 466; a IX. csoporté 39, főösszeg 505. Ezúttal összefoglalóan a főbb eredményekről számolunk be. Ebben a megduzzadt anyagnak lényeges térbeli megszorítására kellett szorítkoznunk: így a tárgyi kiszemelésnél kikapcsoltuk a zenei képességre (muzikalitásra) tartozó válaszokat és elsősorban arra voltunk tekintettel, ami pedagógiai és pszichológiai vonatkozásban hozzánk közel áll és a következő főkérdésekre adott válaszokban bontakozik ki: *a) Mire gondolt (mi jutott eszébe)* és *b) mit érzett az elhangzott darabok hatása alatt?* Egynek kivételével mellőztük továbbá a hanglemezek és osztályok szerint részletekbe menő táblázatokat, úgyszintén azt a bevezető tanulmányt, amely a *szónyelv és zenenyelv viszonyának* sokat vitatott kérdésével foglalkozik alapvető elmélyedéssel.

Beszámolónk rendszeresen két főrészből áll. Az elsőben tárgyi szempontok szerint csoportosítjuk azokat a válaszokban megnyilatkozó hatásokat, vallomásokat, amelyeket a növendékekben a három bemutatott darab kiváltott. Ezek: 1. *Kodály:* Toborzó Háry Jánosból, 2. *Chopin:* E-dur étude, 3. *Reger:* Mária bölcsődala. Ezt követik: a három darab közül melyik tetszett legjobban és miért? kérdés eredményei, majd az elmaradt válaszoknak tanulságos szemléltetése. A második, az előzővel szervesen kapcsolatos főrész az amott ismertetett hatások alapján adatokkal alátámasztva részletesen sorolja fel a kibontakozott növendéktípusokat, összefoglalja az eredményeket és végül egy rokon előző kezdeményezésre utal. Már itt utalnunk kell arra, hogy a növendékek bizonyos zenei műveltséggel rendelkeztek, ami egyébiránt a válaszokból is mindvégig kiderül.

Az adatok után következő ( )-ben első helyen az illető osztály (I—IX.) szerepel, ami egyúttal az átlagos életkort is jelzi: I—VIII. oszt. 11—18-évesek, IX. csoport 22—24 évesek. Az ezután következő szám a lemezre vonatkozik. Rövidség és áttekinthetőség kedvéért a rokon válaszokat összevontuk, pl. így: (III, 2-szer).

I. Hatások és vallomások.

1. Általános hatások összefoglaló áttekintése. 1. lemez. A legnagyobb számmal első helyet foglal el az »öröm, jókedv« 274 *(58.9%)*, ha ehhez hozzáadjuk a rokon »hangulatos, bátorító, lelke-

sítő, szívreható« csoportot, az eredmény 303 *(65.2%)*. Ezt követi: tánc, mozgás 130 *(28%)*; hazaszeretet 126 *(27.1%)*, katonaság 58 *(12.4%)*, falusi jelenetek 39 *(8.4%)*. — 2. *lemez*. Szomorú, fájdalmas, bánatos, borongós, csüggedés, lehangoltság 211 *(45.2%)*; elmélázó, vigasztaló, megnyugtató, álmodozó, ábrándozó, sóvárgás 70 (15%), szép, fínom, gyönyörű, nagyon tetszett, szívesen hallgattam 39 (8.3%); dallamos, ritmusos, hangulatos, örömteljes, kellemes, víg, vidám, lágy, kedves 36 *(7.7%)*, érzelmes, szentimentális, túlérzelmes, romantikus, megható 24 *(5.2%)*; áhítat, meghatottság, ellágyulás, felolvadás 10 *(2.1%)*. — 3. *lemez*. Szép, kedves, kellemes, víg, lágy, édes, fínom, örömteljes, gyönyörű, hangulatos, ringató, dallamos, kedélyes 229 *(49.1%)*; andalító, altató, álmosító, altató dal, elringató, lassú 110 *(23.6%)*; szomorú, fájdalmas, bánatos, melancholikus, elfogódottság, lemondás, elkeseredés, elhagyottság 100 *(21.5%)*; lelki kielégülést és csendességet, megnyugvást, szeretetet, örömet, boldogságot, vallásos áhítatot váltott ki 84 *(18%)*; érzelgős, ábrándos, túlérzelmes, vágyakozó, merengő, sóvárgó 25 *(5.4%)*; megható, szívhez szól és szívből énekel, felemelő, magasztos, meleg 22 *(4.7%)*.

Mindhárom lemeznél megfigyelhettük egyrészt a gondolatbeli és érzelmi megnyilatkozások pontos elkülönítésének hiányát, másrészt a daraboknak és vallomásoknak szoros kapcsolatát. Ha ugyanis a növendékekben keltett hatásokat egybevetjük a lemezek tárgyi zenei tartalmával, jellegével, azaz a szerzőnek elképzelésével, szándékával, megállapíthatjuk, hogy közöttük bizonyos párhuzamosság, helyenként egyenértékű felfogás nyilatkozik meg: más szóval a vallomások jellege és minőségbeli aránya szorosan összefügg a bemutatott darab jellegével. Mindegyikben egy-egy vezérgondolat, vezérérzés uralkodik: az 1. lemeznél a magyar gondolat és érzés. A nemzeti zenének ez a hatása az illető nemzetbeliekre egyébként természetes és a mi esetünkben *(Kodály)* a következő vallomásokban nyilatkozik meg. *Hazaszeretet, magyarság, magyar politika:* Én is szeretek magyar lenni (I). Nincs szebb a magyarnál, a magyar zenénél, a magyar dallamnál (III, 11-szer). Szánalmat éreztem, mert a világháborúba induló katonákat láttam (III). Érzelmes magyar ábránd (IV). Hazafias érzelmek; hogy visszakapjuk az elszakított területeket (V). Kurucok (III, IV, 7-szer, VI, VII, 3-szor). A magyarság szomorú sorsára gondoltam (VI). Én semmiért sem cserélném el magyarságomat (VI). Egy évezredes multnak elnyomását, egy nagy nép szenvedéseit, küzdelmét, győzelmét a vereségben: röviden fájdalmat és végtelen büszkeséget éreztem (VI). Közel van hozzám, hiszen magyar vagyok (VIII). A magyarságra gondoltam: egy erős parasztot látok, amint mulat (VIII, 2-szer). Magyar tájat láttam magam előtt, azután magyaros ruhában táncolókat, minden taktus után boldogságot éreztem és azt, hogy én értem ezt a zenét és

magyar vagyok (VIII). Katonák, mulatozás, katonaélet, toborzás (IX, 10-szer). Falusi mulatság (IX, 5-ször).

A 2. lemeznél *(Chopin)* az érzelmesség és a lelki elmélyedés a főmotívum (lásd II.: pszichologizálók és filozofálók).

A 3.. lemez *(Reger)* által keltett hatásokban legnagyobb számmal *a bölcsődal, gyermekét ringató, altató, éneklő anya, álmosság* szerepel a legkülönbözőbb változatokban I-től IX-ig: 1+21+7+17+7+3+13+25+13 = 107*(23%)*. Szemelvények: Csecsemő vagyok (II). Altató dallamú volt, jó lenne aludni (II, 16-szor, III, 5-ször). Anyukám jutott eszembe (IV). Meghatottságot, vágyódást éreztem pici gyermekkorom után (IV, 4-szer). Jó lehet annak a gyermeknek, akit mamája ezzel altat el (V). Életem azon boldog korszakára gondoltam, amikor még én is ilyen dalok mellett gondtalanul hajtottam le fejem és tértem álomországba (VI, VIII, 10-szer, IX). Magam előtt láttam egy ringó bölcsőt egy félhomályos szobában. Az anya a bölcső mellett ül, rendesen ringatja gyermekét, közben dúdolja e dalt, néha messze felnéz az égre (VII).

2. A merőben kifelé irányuló szubjektív véleményeket a következő három csoportba foglaltuk össze: 1. Növendékek a szerzőről, 2. a darabról, 3. az előadásról; ez utóbbinak befelé irányuló egocentrikus elágazása az, amelyben a növendékek az előadást önmagukra vonatkoztatják.

Növendékek a szerzőről. 1. lemez: Magyar ember az egész magyar nép érzelmét fejezte ki ebben az énekben (I, VIII). Azt gondoltam, hogy aki írta, jókedvű és átérezte a darabot (II, III, VII, 2-szer). Nem szeretem Kodályt, most még jobban rájöttem (III). Mindent szeretek, amit Kodály írt (IV). — *2. lemez:* Ideálom mindig Chopin volt, zenéjében rögtön megragadott az ú. n. *Weltschmerz,* a miniatűr fínom kidolgozása, a sokat szenvedett ember lelke kicsendül mindenütt (V). Chopin a kedvencem (V, VIII, 2-szer). Egy fiatal leányt látok, amint elmerül gondolataiba (V). Látom magam előtt a zeneszerzőt, amint alkonyatkor játssza a darabot; az elmúlásra gondolok: minden nap elmúlik (VIII, 2-szer). Chopin életére gondoltam (VI, IX). Romantikus hangulatban, bánatában írhatta (V, VII, 2-szer, VIII, IX, 2-szer). Férfi, aki a zongorán keresztül önti ki lelkét, szomorúságát (VII, 3-szor, VIII, 2-szer). Küszködéses hetek után a művész a zenéhez menekül és szomorúságát, fájdalmát játssza (VI). Érzékeny szívű melancholikus lélek bizonyos megnyugvása a változhatatlanban (VI). Szerzője egyedül érzi magát, szeretne kiszabadulni ebből az egyedüllétből, de újra visszaesik bele (VII). Jó annak, aki így tudja kifejezni érzéseit és másoknak is át tudja adni (VI). A művész is megnyugvást keresett, amikor írta: néha kitör belőle a panasz, de azután ismét megnyugszik (VII). — *3. lemez:* A szerzőnek valami nagy szomorúsága volt, amikor ezt a dalt írta (IV). A szerző szerintem nem volt vidám ember (VII).

KIR. ERZSÉBET TUD. EGYT. PEDAGÓGIAI

Növendékek a darabról. 1. lemez: Csinom Palkóra (és a *Három bokor saláta* c. darabra) emlékeztet (II, III, 2-szer, IV, V, IX, 2-szer). Már hallottam ehhez hasonlót: több népdalból részleteket véltem benne felismerni (III, 2-szer). Szerettem volna még egyszer hallgatni, hogy jobban megfigyelhessem (V, 3-szor). Balettra is alkalmas (VII). Induló (II, V, VIII, IX). — *2. lemez:* Bánatos, kissé felvillanyozódik, de újra elbúsul (II). Átéreztem, szomorú, felemelő (II, III, VI). Elméláztam (III). Eleje hasonlít a zenélő óra zenéjéhez (III, 2-szer). Szép emlék felidézését éreztem (III, 2-szer, IV). Lassan kezdődik, azután megélénkül, majd ismét lassú lesz (III). Símulékony, egymásba folyó, egyszerű dallamok, felrezzentem a hirtelen jött erős hangoktól (V). A hangulatot nyomja (V). Nagyon szeretem Chopin műveit: mindegyikben van valami fiatalos, kedves (V, VIII). Egy kis jóleső szomorúság (VI, 4-szer). Az első rész sokkal szebb, mint a második, bár ennek technikája nehezebb, de az első dallama sokkal fülbemászóbb (VII, 2-szer). Ez felel meg legjobban egyéniségemnek, hangulatomnak (VIII, 2-szer), ez fog meg leginkább (VIII), ezt ismerem legjobban (VIII, 4-szer) és szeretem (VIII, 2-szer). — *3. lemez:* Csupa kedvesség volt a dalban (I, 2-szer). Szép ütemes dal (II). Fülbemászó, könnyen megjegyezhető fődallama van, éneklésre késztetett (III). Végtelenül kellemes volt hallgatni, szívesen hallgatnám még egyszer (V, 3-szor, IX). Érzelmes, de nem kellemetlenül (VI). Szerettem volna mellette elaludni, ábrándozni (VI). Tetszett, mert nem mindennapi (VIII).

Vegyes (labilis) érzelmekről számolnak még be: *1. lemez:* Szomorú és vidám is (II, 4-szer). Magyar katona vidámsága és keserűsége: énekelve megy a halálba (III, 2-szer). Szomorú, remény (III). Lassan kezdődik, azután megélénkül, majd ismét lassú lesz (III). Vidámság, de komolyság és erő is: »Sírva vigad a magyar« (VIII). Öröm és bánat keveréke (VIII, IX). — *2. lemez:* Egyik résznél lelki megnyugvást, másiknál lelki vihart éreztem (II). Szomorú, néhol víg (II, III). Vegyes érzelmeket, de túlnyomóan szomorúkat keltett (II, VII). Izgatott hangulat, majd lecsillapodik (VI). Ellentétes gondolatok: részint nyugodt, részint mozgalmas (VI). Kellemes szomorúság (VII). Ez a zene fáj vagy bánt, de részben megnyugtató is (VIII, 2-szer). Romantikus elmerengést, álmodozást, majd nyugtalanságot s ismét megnyugvást éreztem (IX, 2-szer). — *3. lemez:* Hol szomorú, hol vidám (III, 4-szer).

Növendékek az előadásról: a) elismerés, *b)* kritika. *1. lemez: a)* Falusi jelenet, amelyben egy öreg paraszt (egy jókedvű parasztlegény) énekel (I, 2-szer). Pattogóan játszották, vérpezsdítő, duhaj, tüzes (II, 2-szer, IV, 4-szer, VI). Milyen vitéz, bátor lehet, aki énekli (VI). *b)* Hamis volt (II). Nagyon gyors (III). Erőltetettség (III). Kár volt elrontani a dallal a zenét (III). Mintha mámoros lett volna: tele szájjal (orrhangon) énekelt (II, 2-szer). A zenekar játéka túlerős volt (VIII). Nem keltette azt az érzelmet, amit

máskor szokott ütemével és dallamával (VIII). Nem szeretem a disszonáns zeneműveket: a rossz lemez miatt sok volt a disszonancia. Érdekesek a disszonanciák (IX, 6-szor). — 2. *lemez: a)* A művész egész szíve benne volt a játékban: szívvel-lélekkel játszott (I, 3-szor, II, 4-szer). Mollban játszotta (II). Arra gondoltam, aki játssza (III). Élveztem, szeretném, ha még egyszer hallanám (III, 6-szor, IV, V, 3-szor). Nagyon nehéz lehetett ilyen halkan és színezve eljátszani (IV). Borús eseményre gondoltam és arra, hogy jól játszották (VI). Kármán Fannija zongorázhatott így (IX). *b)* Kicsit egyhangú (VII). Nem elég mély, de a zongora szépen kihozta a pianókat, az árnyalatokat (VIII, 2-szer). Lehetne másképen is játszani (VIII). — 3. *lemez: a)* Egy nő szomorkodik (I). Az énekes úgy adta elő, mintha élete sorsa függne a következményektől (I). Milyen kedves hangja volt az éneklő nőnek (I, II, V, 5-ször, VII, 4-szer, VIII). A dallamot éreztem (I, 2-szer). Az énekesnő jutott eszembe (II, 2-szer). Szívesen hallgatnám mindig (IV, V). Basilides Mária énekére gondoltam (V, VIII). Kellemes érzelmeket keltett (IX, 4-szer). Hála az ilyen szép alkotásoknak, éneknek, ami kellemesen hat az ember idegeire (IX). *b)* Számosan kifogásolják a hangot, az éneket, amely mély (II), nem szép (II), sokszor disszonáns (II, 6-szor), nem tetszett (III, VII, 2-szer, VIII, 3-szor, IX, 2-szer), magasan énekelt (III), nem eléggé iskolázott (VIII), nem elég finom (VIII), nem megfelelő (IX, 2-szer). Egészen szép lett volna, ha egy pár hamis hang nem csúszott volna bele. Állandóan féltem, hogy most megint hamisan fog énekelni és bosszankodtam. Ez a hamis hang annyira idegesített, hogy nem éreztem semmit (VIII, 2-szer).

Növendékek az előadással kapcsolatban önmagukról (intravertált egocentrikus irányzat): 2. *lemez:* Szeretném, ha már én is így tudnék zongorázni (I, II, III, 7-szer, VIII, 3-szor). Szívfájdalmat éreztem, mert nem tudok zongorázni (III). Énekelni szerettem volna (II, III). Jó volna ilyen szép dolgot szerezni (! VI). Sajnálom, hogy nem tudom eljátszani (V, VIII), hogy nem tudok egy hangszeren sem játszani (VIII). — 3. *lemez:* szeretnék vele énekelni (I, 3-szor). Milyen jó volna, ha ilyen szépen el tudnám játszani (II, 2-szer). Jó lenne, ha így (ilyen szépen) tudnék énekelni (II, 2-szer, VII, III, 2-szer, VI, 5-ször).

3. *A válaszokból kiütköző néhány különleges szempont.* — *Vallásosság.* 1. lemez: Áhítat, meghatottság, lelki megelégedettség (I, 3-szor). — 2. lemez: templomban vagyok (III). — 3. lemez: Arra gondoltam, hogy templomban vagyok (II), hogy milyen nagy áhítatot ébreszthet templomban (V). Legjobban szerettem volna templomban imádkozni vagy aludni (V, 2-szer). Ebben van legtöbb érzés: áhítatos hangulatot kelt, vallásos érzést és melancholiát érzek (VI). — *Szerelem.* Serdülőkorban levő növendékekről lévén szó, figyelemmel kísértük a leghatalmasabb érzelem megnyilatko-

zását is, amellyel szemben főleg az idősebbek bizonyos tartózkodást tanusítottak. A »szerelem« kifejezéssel csak három ízben találkoztunk, mégpedig a 2. lemezzel kapcsolatban: Chopin élete, szerelme, film is készült róla, benne ez a szonáta is (V). Chopin szerelméré gondoltam (V). Mintha olyan írta volna, aki bánatos vagy szerelmes (VI). Közvetve ide kívánkoznak a 3. lemezzel kapcsolatban: Arra gondoltam, hogy milyen jó lenne, ha már én énekelhetném a kislányom bölcsőjénél (VIII). Arra gondoltam, akit egyszer talán majd én ringatok álomba (IX). A 2. lemezzel kapcsolatban: Egy fiatal embert képzelek, amint őszi fák alatt egy padon ül, kedvesére és a múló nyárra gondol (VIII). — *Léhák, közönyösek, semmitmondók.* 1. lemez: Mennyivel jobb lenne tenniszezni, bárcsak vége lenne (III, 2-szer). Kissé rossz kedvem volt, mert a történelemből nem nagyon jól feleltem (III). 2. lemez: Majd elaludtam (I, 6-szor). Aludni szeretnék (II, III). 3. lemez: Unalmas, egyhangú (II, 2-szer, III, 11-szer). Bárcsak vége lenne (III). Nemtörődömség (III). Nyálkás (!), érzelgős, túlérzelgős (III, 2-szer). Saját sorsomra gondoltam, ha kikapok (II). Szeretetet, boldogságot éreztem: elfelejtettem, hogy rosszul feleltem történelemből (III). Ide sorozható egy-egy elvétve akadt elhárító (szabotáló) és kölcsönzött (lemásolt) válasz, amelyeknek nyoma felismerhető (IV, VI). — *Nagyképűek, affektálók, önmagukkal tetszelgők.* 1. lemez: Ez a magyar zenének jellemző alkotása (V). Milyen nagy mester lehet, aki ezt írta: éreztem Kodály nagy zenei tudását (VI). — 2. lemez: Ilyen szépet nem hallottam soha (II). Nagy zenei tudással rendelkező ember állította össze (IV). Zenei tudással és finom árnyalatokkal adta elő (IV, 2-szer). Milyen szép vallásosnak lenni (V). Zene nélkül milyen szomorú lenne a világ (V). Mennyivel szebb a világ, ha zene van (V). Mintha az a nyugtalanság, amely most az egész világon uralkodik, eltűnne és csak béke és boldogság lenne e földön (V). Hogy tud valaki ilyen gyönyörű zenét szerezni! (V). Mennyire megfelel Chopin egyéniségének ez a műve is (VII). A zene meg tudja az embert vigasztalni (VIII). Milyen sok mindent mond nekünk a zene: összes érzelmeinket kifejezi (VIII). Nagyon finom, árnyalatos érzésekkel teli zene: érzések hullámzása, a legfinomabb árnyalatoknak is kifejezője (IX). Vágyunk valami után, talán boldogságra, amely nincs itt e földön (VIII). Én nemcsak a természetre gondoltam, hanem az ember is így van: az élet semmi más, mint egy ilyen hirtelen valami, és az életben is sok a vihar, amíg végül elcsendesedik (VIII). — 3. lemez: A szerző féltő gonddal írta dalát (VI). Zene nélkül nem tudnék élni (VIII). — *Közhelyek.* 1. lemez: Átéreztem az eseményt (I). Szórakoztatott (II). Jól esett (jó volt) hallgatni (II, VI). — 2. lemez: Milyen jó zenét hallgatni (I). Aki írta, szomorú volt (I, 5-ször). A szerző érzelmeit fejezte ki benne (II, 2-szer). Nem mindennapi darab (III). Örültem, hogy zenét hallhatok (III). Nagyon rövid az egész (III). Nehéz

darab (V). Milyen szép darabot tudott írni Chopin (V). Finom érzésű szerző (V). A művész érzéssel játszotta (V). Gyönyörűen adta elő (V, 2-szer). Szépen zongorázta (VI, 5-ször). A művészre gondoltam (V). Hogy telve van érzéssel (VII). A szerző nagyon mélyérzésű ember (VII). Kedves emlék (VIII). Örültem, hogy hallottam (IX). — 3. lemez: Szívesen hallgattam (I, 2-szer). Szépen énekelték (II, 2-szer). Egy anya énekelt (II). Elgondolkodtam (II). Érdekes (II). Jó (II). Komoly (II, III, 3-szor). A zongora tetszett (III). Szép hangja volt (III, 10-szer). Finomságot éreztem (V). Örülök, hogy hallottam (VI). Élveztem (VIII). Milyen szép is a zene (IX). — *Kérdezők.* 1. lemez: Ki énekli? (II). Vajjon mi lehet? (IX). 2. lemez. Ki szerezte? (II). Ki adta elő? (II). Vajjon ki zongorázta? (IX). Miért ilyen halk? (III). Hogy el tudnám-e játszani? (III). 3. lemez: Ki énekelte és ki zongorázta? (I, II). Szépen énekeltek, ki lehetett? (V). Vajjon magyar szerző műve-e? (VI).

4. *Melyik darab tetszett legjobban és miért?* Kodály 170 szavazat *(36.5%)*, Chopin 165 *(34.4%)*, Reger 86 *(18.5%)*, nem válaszolt 45 *(9.7%)*.

A szavazatok eloszlását osztályonként a következő táblázat mutatja, egyúttal érdekesen szemlélteti az osztályoknak egymástól eltérő ízlését.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	össz.	%	IX.
Kodály	*26*	*22*	*33*	*29*	*21*	*18*	13	8	170	*36.5*	4
Chopin	15	*27*	*21*	18	21	17	*17*	*29*	165	*34.4*	*9*
Reger	23	12	17	10	6	10	6	2	86	*18.5*	4
Nincs válasz	6	13	12	5	—	4	3	2	45	*9.7*	22
Összesen	70	74	83	62	48	49	39	41	466		3

Néhány érdekesebb és gyakrabban előforduló megokolás. *Kodály:* mert magyaros, rajongok a magyar nótáért (I, VIII); (a magyar vonatkozású utalások mindvégig számos változatban ismétlődnek; l. fent); derűt és fürgeséget éreztem (II), a magyar dal legszebb a világon, jó csárdás (III), mindent szeretek, amit Kodály írt; nem tudom megmondani, hogy miért tetszett legjobban; valami belső érzés váltotta ki belőlem (IV); mert elég szomorú vagyok és egy kis vidámságot keltett bennem, küzdő életkedvet, lendületet, bizakodást ad (V); mert a magyar dalok érdekes történeteket idéznek fel lelkemben, mert ez áll hozzám legközelebb (VI); mert legjobban megértem (VIII), mert a magyar ember jellemének legjobban megfelel, csupa vidám, kedves dolog jut róla eszembe (VII); mert magyaros, temperamentumos (VIII). — *Chopin:* mert dallamos, művészies, szép járású (I); szeretem a komoly zenét, csak nem igen értek hozzá (II); mert klasszikus, mély benyomással volt reám (III); mert ebben van a legtöbb dallam (IV); nagyon közel

férkőzött szívemhez, én is olyan hangulatú vagyok (V); ez a gondolat és érzés a többi osztályokban is gyakran megnyilatkozik; nemes zene, nagyon közel áll hozzám (VI); a három lemez közül egyedül ez zárta ki minden más gondolatomat, melancholikus hangulata megfogott (VII); a szív és lélek hangjai csendülnek ki belőle: ez fejezi ki a legmélyebb gondolatokat és a legmagasabbakat, nem egy bizonyosat, mint a másik kettő (VIII). — *Reger:* általában a következő jelzők szerepelnek: csendes, lágy, dallamos, szomorú, álmodozó, sok érzést fejez ki; valami különös megnyugvást éreztem (VII); egyéniségemnek ez felel meg legjobban (V), otthon éreztem magam (V), ebben van legtöbb érzés (VI).

Viszont szép számmal akadtak olyanok is, akik minden tartózkodás nélkül fejezték ki nemtetszésüket. Ennek okai azonban nem a darabokban rejlenek, hanem az első kísérletekkel járó technikai fogyatkozásokban: hibák az erősítésben, beállításban, utánhúzásban. *1. lemez:* Nem voltam elragadtatva (III). Nem nagyon tetszett (III, 2-szer). Részben tetszett (III). Egyik lemez sem tetszett különösképen (III, VIII). Nem tudott megfogni, a hang nem tetszett (VII, 2-szer). Rossz hangos film vásárban (IX). — *3. lemez:* Nem tetszett, mert a vígat, ropogósat szeretem (VI). Kicsit egyhangú, unalmas, azért nem (nagyon) tetszett (VII, 2-szer). Nem tetszett, mert nem fülbemászó, mert az éneklő nő hangja nem tetszett, vagy megokolás nélkül (VII, 5-ször). Nem nagyon tetszett (VIII, 3-szor). Ez tetszett legkevésbbé (VIII). Nem tetszett, mert nem volt elég finom, mert öblösen énekel, mert torokhang (VII, 3-szor). Csak részben tetszett, mert az ének erős volt és rontotta a dal finomságát (VIII). A darab tetszett, az ének nem (IX, 2-szer). Relative tetszett (IX). Nem tetszett, mert nagyon primitív volt (IX). Lásd még fent: Növendékek az előadásról.

Végül összefoglalóan az elmaradt válaszokról számolunk be. A *13. a)* kérdésre (mire gondolt?) nem válaszolt az 1. lemezre 144 *(31%)*, a 2. lemezre 128 *(27.5%)*, a 3. lemezre 83 *(17.8%)*. A *13. b)* kérdésre (mit érzett?) nem válaszolt az 1. lemezre 54 *(11.6%)*, a 2. lemezre 38 *(8.1%)*, a 3. lemezre 50 *(10.7%)*. Egyik kérdésre sem válaszolt az 1. lemezre 28 *(6%)*, a 2. lemezre 54 *(11.6%)*, a 3. lemezre 126 *(27.1%)*. Az egyik *(a)*, vagy a másik *(b)*, vagy mindkét *(a, b)* kérdésre összesen nem válaszolt az 1. lemezre 226 *(48.5%)*, a 2. lemezre 220 *(47.2%)*, a 3. lemezre 259 *(55.6%)*.

Az elmaradt válaszok száma az alsó osztályokból a felsőig haladva, általában csökkenő irányzatot mutat. Jóval kevesebben maradtak adósak az érzelmek *(b)* kifejezésével, amely az *a)*-gondolatbeliek négytizede; legkevesebben mellőzték mindkét *(a, b)* kérdést, számuk a *b)*-beliek fele. Ez utóbbi csoportban mégis a felső osztálybeliek vezetnek, ami a serdülő kor tartózkodására utal. Az elmaradt válaszok száma (átlag a fele) első tekintetre túlságos nagynak, sőt aggasztónak látszik. Ha azonban komolyan mérlegeljük egyrészt a

szóban forgó kettős kérdésnek még a felnőttek értelmességével szemben is támasztott fokozott követelményeit, másrészt a keltett értelmi és érzelmi hatások szigorú elkülönítésének nehézségeit, az elért eredménnyel mindenképen meg lehetünk elégedve. E mellett szól a pszicho-filozófiai csoportnak (lásd II. Tipológia) gazdag tartalma mennyiség és minőség tekintetében.

II. Tipológia.

Gyermekeknek és fiatalkorúaknak jellegzetes típusokba való besorozása zenei élményeik alapján is több ismert rendszer szerint történhetik. *Spranger*[1] 3, majd még 8 típust ajánl; *R. Müller-Freienfels*[2] típusait *Walker*[3] is elfogadja. Mi ezektől függetlenül a közvetlen megfigyelés érlelte meggyőződést követve, helyesen akkor véltünk eljárni, amikor a típusokat a zenei tárgyi tartalmak által keltett hatások súlya alatt állapítottuk meg. Helyesen utal *Meinecke*[4] is arra, hogy a szellemnek minden újabb átalakulása más-más embertípusokat vonz a küzdőtérre: a típusok a váltakozó fejlődés folyamán épúgy alakulnak, mint az egyének; új nemzedék lép a világ színpadjára és ezzel együtt a régitől eltérő új típus kerül homloktérbe.

A mi típusaink, amelyek részben bennfoglaltatnak azokban, amelyekről fent (I. I. rész) megemlékeztünk, hamisítatlanul és közvetlenül az egyén élményét tükröztetik, tisztán ritkán fordulnak elő, inkább átmenetileg kettőben. Legnagyobb számmal látási (vizuális) és szubjektív-egocentrikus, továbbá asszociatív-imaginatív csoportba sorozhatók. E típusokat a következőkben néhány jellegzetes vallomással szemléltetjük.

5. *Pszichologizálók és filozofálók.* Ebben a csoportban bontakoznak ki kísérleteinknek legérdekesebb és legértékesebb eredményei. Szinte kézzelfoghatóan, okmányszerűen tárják elénk a zenei hatások szóbeli tolmácsolásának nehézségeit, akadályait, de egyúttal azt is, hogy szorongató bilincseiből a nyelv miként igyekszik felszabadulni, kibújni, hogy a zene hatása megannyi gátlás ellenére nyelvileg így vagy úgy mégis utat tör magának. Itt is csak a legjellegzetesebb szemelvényekre szorítkozunk, amelyek együttvéve értékes adalékok a szónyelv és zenenyelv sokat vitatott kérdéséhez. Természetük szerint következőképen csoportosítjuk: *a) A kifejezőképesség korlátai, határai, tehetetlensége:* Olyanok, akik többé-

[1] Psychologie des Jugendalters (1925, 5. kiad.): Typisierungen auf Grund einer Strukturpsychologie (340. l. f.), Formen inhaltlicher Geistesrichtung (347. l. f.).

[2] Psychologie der Kunst (1933, III. köt. 220. l. f.).

[3] Das musikalische Erlebnis und seine Entwicklung (1927, 4—6. l., 101—102. l.).

[4] Schiller und der Individualitätsgedanke (1937, 46. l.).

kevésbbé beismerik, hogy zenei élményüket képtelenek nyelvileg kifejezni: Nem tudom megmondani, hogy (az 1. lemez) miért tetszett legjobban: valami belső érzés váltotta ki belőlem (IV). Nem tudom leírni (V. a oszt., 2. lemez). Nem írhatom le (V, 2. l.). Hogy mit éreztem, azt csak zenével tudnám elmondani (V. a, 2. l.). Hogy a dal zenekari kísérettel jobb lett volna, mert jobban ki lehetne fejezni az én elgondolásomat (VI. a, 3. l.). Ha érzéseimet zenében ki tudnám fejezni, hasonló művet írnék (VII, 2. l.). Nem is tudom, mit éreztem, azaz nem tudom kifejezni (VIII, 2. l.). Én nem tudnám a fájdalmat úgy megzenésíteni és finomítani (VIII, 3. l). Ábrándos leányka zenében mondja el nézeteit (IX, 2. l.). Nem tudom írásban kifejezni, amit éreztem (VII. a, 3. l.). — *b) Határozatlan jelzők: zavart palástoló, kisegítő szavak (Verlegenheits- und Gelegenheitswörter):* Aki komponálta, szeretett volna *valamit* (? I, 2., 3. l.). A szerzőnek nem sikerült valami az életben, leült a zongorához és a darab kifejezi azt a sóvárgást, reménytelenséget (III, 2.). Úgy látszik, a szerzőt valami csalódás érhette, amikor ezt írta (III, 2. l.). Sóvárgást éreztem valami ismeretlen után (III, 2. l.). Sejtelmes (III, 2. l.). Van benne valami csendes melanchólia, ami magával ragad (VII, 2. l.). Valami szomorú is kitör belőle, kétségbeesés, később újra magába roskad (IV, 2. l.). Vágyunk valami után, talán boldogságra, de hiába, amely nincs itt e földön (VIII, 2. l.) *Valaki* szomorú, de nem zokog, csak halkan, csendben sír (VIII, 2. l.). Egyedül éreztem magam *valahol* (V, 2. l.). Ez áll *valahogy* legközelebb hozzám (VIII, 2. l.). *Olyan* volt, mint amikor valaki szomorú és a zenében keres vigasztalást: vágyódik, ábrándozik (III, VII, 2. l.). Olyan hangulatban voltam, hogy csak a megnyugtató zenét kívántam: ez semmiképen sem volt annak nevezhető (IX, 1. l.). Olyan megnyugtató, kedves álmodozó, valami kis vágyódás is van benne (VIII, 2. l.). Nagyon szeretem az ilyen zenét (V, 2. l.). *Bizonyos* hullámzásba ringatja az embert (IX, 3. l.). Ennek a zenének van hangja és mégis olyan, *mintha (als ob)* nagy csend lenne (II, 2. l.). Honvágy: mintha haza vágynék és nem mehet (II, 2. l.). Gondolatban mintha a tengeren gondoláztam volna, mintha a Balatonon csónakáznék és szellők simogatnák arcomat (II, 2. l.) Mintha a madarak énekelnének, a levelek zúgnának; jön egy nagy szél; akkor erősebb és azután megint elhal (II, 2. l.) stb. Mintha moziban lennék (III, 1. l.). Mintha simogattak volna (II, 2. l.). Mintha lelkem feljebb emelkedett volna (V b, 2. l.). Mintha csengők szólnának (V, 2. l.). Mintha arra lenne szánva, hogy az embert megnyugtassa (VI a, 3. l.). Olyan érzésem volt, mintha a dallam belőlem tört volna fel (VIII, 2. l.).

c) Gondolatok (mire gondolt?). Kedves, finom gondolatokat keltett (II, 3. l.). Arra gondoltam, hogy idegenben vagyok (III, 3. l.). Elmélyedtem (V, 3. l.). Semmit sem gondoltam, csak olyan kellemes volt hallgatni és csak a zenére figyelni (IV, 2. l.). Könnyen

el lehet rajta gondolkodni (V, 2. l.). Egy szomorú eseményre gondoltam, amely akkor történt velem, amikor ezt hallottam (VI, 2. l.). Bánatos, melanchóliára hajló gondolatok (VI, 3. l.). Arra gondoltam, milyen szép, ha valaki zongorázni tud s milyen kár, hogy én nem tanultam és érzéseimet nem tudom a hangokba belevinni (VI, 2. l., az *a)* csoporttal is kapcsolatos). Nem tetszett, mert nem fedi gondolataimat (VII a, 3. l.). Arra gondoltam, hogy honnan merült fel a szerző lelkében ez a dallam? (VIII b, 2. l.). Próbáltam elgondolni, hogy mit érezhetett a szerző, amikor ezt a darabot írta (III, 2. l.). Arra gondoltam, hogy hogyan hatnak ezek a motívumok a nép lelkében (VIII, 1. l.). Lassú elmúlásra gondoltam (VII, 2. l.). Csupa vidám, kedves dolog jut róla eszembe (VII, 1. l.). Nem indított gondolkodásra, csak az egyes hangokat hallottam egymásután (VII, 2. l.). Emlékezésre, figyelésre, gondolkodásra késztet (VII 5, 2. l.). Ábrándos, határozatlan gondolataim voltak (IX, 3. l.). Nagyon figyeltem a dallamot, azért nem igen gondolkodtam (IX, 3. l.). Kikapcsolódás a gondokból (IX, 2. l.). A szív és lélek hangjai csendülnek ki belőle: ez fejezi ki a legmélyebb gondolatokat (VIII, 3, 2. l.). — *d) Érzelmek* (mit érzett?). Semmi különöset nem éreztem (I 2, 2. l.). Kellemes zsibbadást éreztem (III, 3. l.). Érzelmek viharát, szárnyalását éreztem (IV, 2. l.). A szép szomorú dallam megfogott (IV, 2. l.). A darab bánatos, szomorú, bennem is ilyen hangulatot keltett (IV 2, 2. l.). Nagyon egyedül vagyok (V, 2. l.). Bár nem ismerem, nagyon közel férkőzött szívemhez (V, 2. l., 3. l.). Én is olyan hangulatban vagyok s a romantikus mestereket szeretem legjobban (V, 2. l.). Fölemelő érzés fogott el: szinte úgy éreztem, hogy az egekben vagyok (V, 2. l.). Elmélyedtem, vágyódtam (VII 2, 2. l.). A csendes szomorúság rám is rámragadt (VII, 2. l., 3. l.). Mélázó hangulatom támadt, szeretnék egyedül lenni és ezt a darabot otthon eljátszani (VII, VIII, 2. l.). Szelíd örömet éreztem (VII, 3. l.). Nyugodt, csendes, békés érzés vesz az emberen erőt (VII, 2-szer, 3. l.). A játékot figyelem s hogy mit érzett az, aki előadja (VIII, 2. l.). Furcsa szorongást, szomorúságot éreztem. Az Erlkönig hangulata fogott el (VIII, 2. l.). Ha nincs is tehetségem arra, hogy tudjak énekelni, zongorázni, de azért mélyen át tudtam érezni (VIII. a, 3. l.). Nem keltette azt az érzelmet, amit máskor szokott ütemével és dallamával (VIII, 1. l.). Csendes este érez az ember ilyen elmerengő, megnyugtató hangulatot, különösen tavasszal és nyáron (V, 2. l., VIII). Elmerengést, nyugtalanságot, majd megnyugvást éreztem (IX, 2. l.). Végtelen nyugalmat egy kis sóvárgással keverve (IX, 2. l.). Azt hiszem, sóvárgást fejez ki (IX, 2. l.). Kellemes, szép darab, az ember szívében enyhe kis szomorúságot okoz, azaz inkább csak melanchóliát (IX, 2. l.). Szívdobogást éreztem a lélekzet visszafojtása miatt (IX, 3. l.). Fáradt ember érzése, mintha e dal hallatára megpihenne (V, 3. l.). Mert elég szomorú vagyok és egy kis vidámságot keltett bennem (V,

1. l.). Megnyugtató, támogató érzést, ami mögött egy kis idegesség, várakozás található (VII, 2. l.). *e) Problematikusok, irracionalisták, cinikusok. 1. lemez:* Arra gondoltam, hogy milyen furcsa ez a kísérlet és miért van (III). A kísérleten gondolkoztam és azon, hogy a következő lemez remélhetőleg szebb lesz (III). Arra gondoltam, hogy fogják-e az Orgonavirágzást játszani (III). Arra gondoltam, hogy mit írjak majd (III). 2. *lemez:* Szeretem a komoly zenét, csak nem értek hozzá sokat, ábrándos szomorúság miatt átéreztem (VI). Mert nem értettem egészen, azért kellemetlen izgalmat éreztem (IX). 3. *lemez:* Nagyon figyeltem a dallamot, azért nem igen gondolkodtam (IX). Az ember szeretne valami kedveset tenni valakinek vagy valamit elérni, de a darab szerint ez nem valósul meg: bizonyos csendes rezignációval végződik (IX).

6. *A látomásra irányuló (vizuális, asszociatív-imaginatív) hajlandóság* két irányban nyilatkozik meg: a) a szabad természetbe való elkalandozásban, *b)* a szűkebb otthonban *(intérieur)* való elhelyezkedésben. Mindegyikre lemezenként és osztályonként néhány jellegzetes vallomást közlünk. *A) Természet. 1. lemez:* Magyar katonák toborzása, vigasság, falusi jelenet (I, 2-szer, II, 2-szer, IV, 2-szer). Szánalmat éreztem, mert a világháborúba menetelő katonákat láttam (III). Egy falu képe: távoli torony, fiatal, vidám, magyarruhás lányok és legények forognak, tarka ruhák repülnek, alsószoknyafodrok látszanak, vidám, nevető arcok, büszke, egyenes tartás (VII). Egy huszárt láttam magam előtt piros nadrágban, amint egy huszárokból álló kör közepén táncol, bokázik és énekel. Magyar pusztára gondoltam (VIII, 2-szer). — 2. *lemez:* Hullámzó tenger, folyó, hajó, lengedező, fújdogáló szellő (II, 5-ször, III, IV, VII). Amikor egy kis lány réten-mezőn lepke után szalad: hol eléri, hol nem (II). Tündérek táncolnak, mintha tündérek között lennék (II, 2-szer). Mert a természetre emlékeztet, az is ilyen zsongó, altató (II). A szerző ablaka kies vidékre nyílt, ahol állatok legelésznek és már lemenőben volt a nap (III). Az ősz jutott eszembe, hulló falevelek (III, 2-szer, IV). Nagy tengerre gondoltam, amely eleinte csendes, síma, azután mintha nagy szél kerekednék, felborzolja a hullámokat és végül ismét nyugodtabb lesz (IV, 2-szer). Lengyelországra gondoltam (V). Kellemes csónakázásra (VI), víz ringatására és háborgó tengerre: lassú gondolkodásra késztet (VII). Szép tavaszi tájra gondoltam (VII). Egy fiatal leányalakra gondoltam: egy sziklafal mellett ül, a közelben egy folyó csörgedez. Mintha tornyosuló felhők egy pillanatra megzavarnák a leány hangulatát (VIII). — 3. *lemez:* Hullanak a sárguló falevelek (II). Csendes esti alkonyatú, sűrű kert (III). Egy leány holdfénynél szép kertben sétál, a bokrok között szökőkutak vannak és a leány halkan énekli e dalt (IV). Tavaszra, tündérekre gondoltam (VI). Szerettem volna egy mező közepén feküdni és nézni a kék eget (VI). Békésen hullámzó tengerre, tengeren úszó vitorlásra gondoltam, síma kék vízre,

alkonyati szélcsendes időre (VI, VII). Hangulatos alkonyra gondoltam (VIII). Este van, csend (VIII). Eleinte egy énekesnőre gondoltam, amint a mikrofon előtt áll. A második részben egy erdei kép tűnt elém: hideg, párás, sötét magas fenyőkkel. Elkeseredés lehetett e dal (VIII). Mária egy virágos tavaszi réten ringatja gyermekét (IX).

B) Intérieur. 1. lemez. Otthonra gondoltam, mintha ott lennék (II, 2-szer). Kocsmajelenetet látok (III, V). Egyes filmek jutottak eszembe (III). Magam előtt láttam azt, aki énekelt (V, VII, 2-szer). Pallót látom magam előtt, amint énekel (VIII). Operában vagyok (II), szeretnék ott lenni (VI, 3-szor). Több jelenet jutott eszembe (VI, VII, VIII, IX). Az operának erre vonatkozó részét látom magam előtt: egy operai részlet, a színen egy csapat katona áll, az előtérben egy fiatal férfi énekel társainak (VII, 2-szer). — *2. lemez:* Az Operában vagyok (I). Egy délután ülök a szobában és ezt hallgatom (II). Amikor nagymamám kicsi volt, akkor zongorázta ezt (II). Ezt a darabot csak egyedül, nagymamám szobájában szeretném hallgatni (IX). Hangversenyen vagyok (II, III). Boldogságot éreztem, mintha én is abban a régi szobában laknék (III). Kedves kis szobában fehérlelkű leány játszhat ilyeneket (III). Egy régi szobában álló zongora mellett egy szép aranyhajú leányra gondoltam (III). Egy leány ágyban fekszik és ábrándozik, holdfény van a szobában (IV, 3-szor). Zászlóavatásra gondoltam (IV). A XIX. századbeli szalonokra, ahol krinolinos dámák hallgatják ezt a darabot (V). Haza gondoltam, s úgy éreztem, mintha téli estén a rádió mellett hallgatnám (V, 3-szor). Kellemes lehet pl. télen kályha mellett ülve hallgatni (V). Hatalmas kivilágított haangversenyterem, figyelő közönség (VII). Nyári este, az ablakok tárva, bent a szobában ég az ernyős lámpa: egy fiatal leány játssza ezt a Chopin-szonátát (VII). Egy fiatal leány nagy közönség előtt játssza (VII). Alkonyodik, szépen berendezett, csipkés függönyű szobában barna fiatal asszony játssza zongorán, egyedül, szeme könnyes... (VII). Egy bájos, feketefürtös hajú, fiatal leányt sárga ruhában, napsütéses szobában zongorázva látok magam előtt: nagyon finoman, halkan szűrődnek a hangok (VIII). Mintha estefelé a nap besütne egy szobába, a zongorára, biedermeier hölgyet láttam játszani (VIII). Anyámra gondoltam: ő szokta játszani, amikor kisebb voltam, szívesen meghallgatnám sokszor (VIII). Kedves, csinos, nyugodt időkre gondoltam, finom szalonra, finom fájdalomra (VIII). Ősz van, a szél néha megrázza az ablakot, félhomályos szobában valaki zongorázik (IX). — *3. lemez:* Este a sötétben valaki zongorázik és énekel (II). Magam előtt láttam azt, aki zongorázik, kézmozdulatát és testtartását (III). Egy énekesnő elmegy egy társaságba és ott kényszerítik, hogy énekeljen. Ekkor enged a kérésnek és énekel, elég hamisan (III). Képzeletben egy kis lakásban vagyok és nézem a szerető édesanyát, aki kis fia bölcsőjét ringatja és

lágyan énekel hozzá (IV). Kellemes lehet pl. télen meleg szobában, kályha mellett ülve hallgatni (V). Otthon éreztem magam a rádió mellett és a szomorúság érzése ellenére mégis örültem, boldog voltam (V). Csendes, magányos szobára gondoltam, ahol az anya bölcsőben ringatja gyermekét és énekli e dalt (V). Pihenésre, otthonra gondoltam (VIII). Anyát látok fehér függönyös szobában, csendes kora nyári estén, a bölcső előtt ül, ringatja, altatja gyermekét, a fiúcska szeme már félig lecsukódott (VIII, 13-szor!). Színházba képzeltem magam (IX).

Mozgásbeli hajlamosság (motorikus hatások). 1. lemez: Ütöttem lábammal a ritmust (I, 3-szor, VII). Mozgási inger (III). Amikor hallom, szeretnék táncolni (VI). Lásd még az 1. lemez vizuális és hazafias hatásait. — 2. lemez: Szeretném, ha szépen tudnék táncolni és mozdulatokkal tudnám kifejezni, ami bennem van (VIII). — 3. lemez: Valaki zene ütemeire táncol (II). Mintha könnyű balettet lejtenének (II). Táncolni szerettem volna (III). Szinte ringásba merültem, szinte álomba ringató a dallam (V, 2-szer, VI, 2-szer, IX). Szinte repültem (VII). Gépies mozgásra, andalgó párokra gondoltam (IX, 2-szer).

Ezekhez a típusokhoz járulnak az I. részben közölt hatások és vallomások alapján még a következők: egocentrikusok (növendékek önmagukról), kritikusok (növendékek a szerzőről, a darabjáról és az előadásról), továbbá csekélyebb számban a nagyképűek, léhák és közönyösek.

Ha immár végigtekintünk a közölt gazdag és változatos tartalmon, a tények alapján megállapíthatjuk, hogy sikerült valóra váltani a bevezetésben feltevésszerűen előrebocsátott kettős célkitűzést: 1. Zenével megmozdulásra és kifejtésre bírni a lelki tényezőket, az ily módon kiderített típusok alapján bepillantást nyerni a növendékek lelki szerkezetébe, aminek értékes tanulságai segédkezet nyújtanak a céltudatos pedagógiai és pszichológiai beavatkozásra. 2. Lehetővé és szemléltetővé tenni a zene hatásának szóbeli megnyilatkozását. Mindezt kiegészíti az 1938-i évfolyam 150—51. lapján közölt tíz pont.

Utólag jutott tudomásunkra *Das musikalische Erlebnis und seine Entwicklung* c. munka (Göttingen. 1927, 160 lap), amelynek szerzője, Erwin Walker, 380 különböző korú (6—15 éves) gyermekkel és fiatalkorúval rokon kísérleteket végzett, a mieinktől két rendbeli alapvető eltéréssel. Az ő célkitűzésében csaknem kizárólag a »muzikalitás« és összetevőinek elemzése és megállapítása szerepelt, míg mi elsősorban a zenei élmény által keltett lelki mozzanatokra és nyelvbeli készségre (lásd 13. kérdés) vetettük a fősúlyt. A módszert, a kutatásra vonatkozó eljárást illetőleg Walker a lélektani szempontból kifogásolható közvetlen szóbeli kikérdezést alkalmazta, mi pedig a nagyobb nyugalmat és megfontolást biztosító írásbeli kérdőívet. Ez a körülmény már egymagában kezde-

ményezésünk önállósága és függetlensége mellett szól. Hogy az eredményekben ennek ellenére több irányban megegyezés és összhang mutatkozik, az a kísérletek komolyságának, az eredmények értékének csak javára szolgálhat. A német szerző munkájához csatolt táblázatos kimutatásnak gyengéje az, hogy százalékok híján csupán számbeli adatokat közöl, ami az összehasonlítást megnehezíti.

A német és magyar részről folytatott kísérletek a következő rokon, sőt részben azonos eredményeket tüntetik fel. Főleg a kevésbbé műveltek nél igen gyakran találkozunk a *motorikus* típussal; joggal feltételezhetjük, hogy a gyermeknél jelentős szerep fog jutni a motorikus élményeknek (4, 102. l.). Az *intellektuális,* reflektáló típus a zenei élményen való elmélkedésben nyer kielégülést, rendszerint serdülő korban s főleg zenei tehetséggel rendelkezőknél jelentkezik (106). A *szenzorikus* típusoknál a reakciók a különböző érzékszervek keretében mutatkoznak (102). A társulási - képzeleti (asszociatív - imaginatív) típusoknál az érzéki benyomás különböző elképzelésekben bontakozik ki, miközben nagy szerep jut a gyermeki képzeletnek (4, 102). A mi pszichologistáink csoportjába tartozó következő érdekes példát említi Walker a 12. lapon: Egy 9½ éves leány, miután ragyogó szemmel hallgatott egy dallamot, rövid szünet után egyszerre mintegy ostromlóan e szavakba tör ki: »Ez oly szép, hogy semmit sem tudok róla mondani.« Ide vág a szerzőnek az »olyan« használatára vonatkozó, a miénkkel közös megállapítása efféle szólásokban: *Das ist so. Es ist wie wenn. Das ist für mich so.* Ugyancsak említi a jelzők sűrűségét és az árnyalatok finomságát (141), végül 93 gyermeknél ő is felvetette azt a kérdést, hogy a három bemutatott darab közül, melyik tetszett nekik legjobban (39). Walkernél ellenben hiányzik több típus, amelyekről mi a Tipológia c. fejezetben (l. fent 5. *a—e)* megemlékeztünk.

Kemény Ferenc.

A FIZIKA TANÍTÁSÁNAK FEJLŐDÉSE KÖZÉPISKOLÁINKBAN.

A fizika a *tudományok* sorában mindig megbecsült helyet foglalt el. Több mint két évezreden át a filozófiának, *a* tudománynak volt egyik lényeges alkotórésze. Még a XVIII—XIX. század kézikönyvei is így szólnak: »Partem Philosophiae omnium pulcherrimam vobis offero, iuvenes lectissimi.«[1] Vagy: »Physica dicitur illa Philosophiae pars...«[2]. Az idők folyamán pedig, mikor a Galilei és Newton megállapította irányban megmutatta hatalmas fej-

[1] *P. Makó:* Compendiaria Physicae Institutio. Vindobonae, 1766.
[2] *Jacquier:* Institutiones Philosophicae. IV. Venetiis, 1767.